संत जनाबाई

संत जनाबाई या गंगाखेडच्या होत्या. वडील दमा आणि आई करुंड या दांपत्याची मुलगी होय. त्यांच्या नावावर जवळपास ३५० अभंग आहेत. त्या नामदेवांच्या घरातील दासी होत्या. जातीने शूद्र व लोकापवादांना [illegible] वडिलांच्या मृत्यूमुळे पोरकी आणि गरीब, अशा तीन समस्या त्यांच्या समोर होत्या. ती नामदेवांच्या घरी दासी (मोलकरीण) करीत असत. विठ्ठल (पांडुरंग) तिला घरकामात तिची मदत करीत तिला मदत करायला येत असत. म्हणून कवयित्री विठ्ठलाच्या नावावर [illegible] करते. ती म्हणते मी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जायची काय कारण होते. जनाबाई जात्यावर पीठ दळत असत तेव्हा विठ्ठल तिला दळू लागत व तिला कांडण [illegible] व ती [illegible] असतांना [illegible] [illegible] [illegible]. त्यांच्या डोईवरील कानकोंडा डाग पाहून [illegible] म्हणाले, "देवा कुणाचा गळा दाबा, कुणाच्या डोईवरला जनीच्या कानकोंड्या [illegible]."

जनाबाई विठ्ठलाबद्दलची [illegible] गरजांचा कुटुंबाच्या आगळ्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आणि ती नामदेवांच्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] नामदेवांचा [illegible] [illegible] [illegible], म्हणून नामदेवविषयी त्यांच्या मनात [illegible] [illegible] [illegible] आपण [illegible] आणि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] करावा, म्हणून विठ्ठलाला [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विठ्ठलाची आठवण [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

संत सावता माळी

सावता हे कृषिव्यवसाय करणारे, काबाडकाम करणारे संसारी गृहस्थ. आपला मळा फुलवतांना त्यातच त्यांना परमेश्वराचे रूप दिसले. आपल्या विठ्ठल कर्मात पाहिलेले सावळे परब्रह्म आपल्या दैनंदिन भाजीत त्यांनी साकार केले. ही सारी रचना त्यांच्या व्यावसायिक भाषेत व्यक्त झाली आहे. ते म्हणतात:

"कांदा, मुळा, भाजी अवघी विठाबाई माझी।
लसूण, मिरची, कोथिंबिरी अवघा झाला माझा हरी।

वरील रचनेत सावतामाळ्याने आपला सारा प्रपंच परमार्थ करून टाकला आहे. विठ्ठलभक्तीच्या भावनेने प्रपंच सांभाळणारे हे ध्यानी भक्त राहणारे अरण गावचे त्यांचे उपलब्ध 23 अभंग आहेत.

नरहरी सोनार

सोनारांनीही आपल्या व्यावसायिक घटनांवर अभंग रचले आहे. नरहरी सोनार हा शिवउपासक होता. एक वेळ त्यांनी डोळ्यावर पट्टी बांधून कमरेचा माप घ्यायला गेलो तेव्हा त्यांना विठ्ठलामध्येही शिवाचे रूप दिसते. तेव्हापासून तो शिव आणि विठ्ठल यांना एकच मानू लागला. या मौलिक अनुभवाने तो वारकरी बनला. आपल्या व्यवसायातच त्यांना परमेश्वर दिसत असे.

"त्रिगुणाची करणी मूस। आत ओतिला ब्रह्मरस
जीवशिव करुनी फुंकी। रात्रंदिवस ठोकाठोकी
विवेक हातवडा घेऊन। कामक्रोध केला चूर्ण
मनबुद्धीची कातरी। रामनाम सोने चोरी।
ज्ञान ताजवा घेऊन हाती। दोन्ही अक्षर जोखिती"

वरीलप्रमाणे व्यक्त होणारा त्यांचा अनुभव व त्यांच्या रचनेतून व्यक्त

संत-सेना न्हावी

सेना न्हावी हा बहामनी कालातील एक संत आहे. सेना हा नाभिक व्यवसाय करणारा एक संत प्रवृत्तीचा माणूस त्याच्या रोमरोमात विठ्ठलभक्ती भरलेली होती. ज्ञानदेव आणि नामदेवांच्या संबंधाने त्यांच्या मनात आदर होता. हा प्रेमादर त्यांच्या अभंगातून व्यक्त झाला आहे. आपल्या पराकोटीच्या भक्तीने बेदरच्या बादशहाला विठ्ठलभक्तीकडे वळविले असे सांगण्यात येते. आपले अध्यात्मिक अनुभव त्याने व्यवसायिक भाषेत प्रकट केले आहे. विवेकाचा दर्पण, वैराग्याचा चिमटा, डोक्याव घोळले शांतीचे उदक, अहंकाराची पिळलेली शेंडी इत्यादींतून आपला सांप्रदायिक अनुभव प्रकट करतो.

संत-कान्होपात्रा

संत दामाजीच्या काळात मंगळवेढ्यात शामा नावाच्या नर्तकीची मुलगी आहे. कान्होपात्रा ही मोठी भागवत भक्त होऊन गेली. 1480 च्या सुमारास ती मरण पावली. केवळ आत्मनिर्धार आणि आत्मविश्वासाच्या बळावर तीने आपले जीवन उधळून टाकले. तीच्या नावावर उपलब्ध असलेले 23 अभंगातून तीने आपल्या आयुष्याची शोकांतिका चित्रित केली आहे. समाजातील देह विटंबनेला बळी न पडता ती आत्महत्या करते. आपल्या शोकांतिक जीवनाचा आधार पारंपारिक व्यवसायाला नकार देऊन स्वतःलाहि प्रकाराने जीवनालाही नकार देऊन स्वतःचे पावित्र्य आणि चारित्र्य सिद्ध करणारी आत्मतेज्या या आत्मपर अभंगातून प्रत्ययास येते.

'धन्य भाग्य आणि डोळिया लाधले, म्हणोनि देखिले विठ्ठलचरण'

बादशाहाकडून आलेल्या बोलावण्याला तिने ठाम नकार दिला. व स्वतःवर होऊ घातलेला बलात्कार तिने त्या जिवनालाहि नकार देऊन थांबला. आईच्या व्यवसायाची किळस आणि आणि आपण आपला उद्धार करू शकतो अशी प्रेरणा प्रदीप्त झाली. म्हणूनच उर्वरित आयुष्य तिने विठ्ठलाच्या सेवेत खर्च केले.